

- ז. כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה — מכאן ליוצא ליהרג ואמר אחד 'ערכו עלי' — לא אמר כלום. ודוקא משנגמר דינו אבל לא קודם לכן (מן האדם — ולא כל האדם). ולרבי חנניא בן עקיבא שאמר נערך, הוצרך הכתוב ללמד שלא ליטול ממון מן המחויב מיתה, והוצרכנו שני לימודים על כך, אחד לממון ואחד לקנס, שלא נאמר הואיל וקנס חידוש הוא יתחייב לשלם גם אם מחויב מיתה (רב אשי. ולתנא קמא דרבי חנניא אין צריך לימוד מיוחד לקנס אלא הכל נלמד מ'ולא יהיה אסון'. (עתוס' מפני יהושע). ולרבה לפי האמת חייבי קנסות משלמים אעפ"י שמחויבים מיתה).
- א. התוס' פרשו שרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא חולק על תנא דבי חזקיה המקיש מכה אדם ומכה בהמה, ולדבריו הוצרך הכתוב לומר שלא נפטור את הרוצח על ידי ממון כאשר רצח בדרך ירידה, שניתנה שגגתו לכפרה, וכשם שמצינו למומתים בידי שמים שנותנים ממון ונתכפר להם.
- ב. לענין דמים, אם אמר על היוצא ליהרג 'דמיו עלי' — פטור, שאין לו דמים. ואם יש לו קונים במציאות (כגון שהוא נוקב מרגליות) — כתב המנחת-חינוך (שנ"י) שלפי מה שנתמעט יוצא ליהרג לענין ערכין, התמעט גם לענין דמים.

ח. עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין. מכאן שהמסמא עיני חברו אין מוציאים את עינו, שמא ימות מכר, אלא משלם ממון. ועוד שמענו ממילא, שהמסמא עין חברו וגם הרגו בדבר אחר, אינו משלם עבור העין אלא מחויב מיתה בלבד.

## דף לח

סו. נערה שנתארסה ונתגרשה — האם יש לה קנס?

נערה שנתארסה ונתגרשה — רבי יוסי הגלילי אומר: אין לה קנס (אשר לא ארשה). רבי עקיבא אומר: יש לה קנס וקנסה לעצמה. (ואשר לא ארשה ממעט בפשוטו שאין הקנס שייך לאב אלא לזו שלא אורסה. וגם דרש מזה רע"ק גזרה שוה אונס ומפתה. ערש"י ד"ה לא אתיא; תורא"ש). כן היא דעת תנא דמתניתין אליבא דרבי עקיבא [ובשיטה זו הלך רבי אלעזר תלמידו (להלן מ.)], ולכן פטר את המפתה נערה שנתארסה ונתגרשה שהואיל וקנסה לעצמה הרי מחלה לו]. ואילו תנא דברייתא נקט בדעתו שקנסה לאביה [והכתוב ממעט ארוסה שאין לה קנס, מפני שחייב סקילה].

הלכה כרבי עקיבא דמתניתין. רמב"ם נערה בתולה ב, טז; תוס' לט. ועוד). וכתב הרמב"ם (שם): דוקא קנסה לעצמה, אבל בושת ופגם שייך לאביה, שהרי לא יצאה מרשותו לשאר דברים. (וכן כתב הר"י בן מגאש, בתשובה צח. וכן דעת הר"ן). אבל התוס' והרא"ש (בפסקיו ובתוספותיו) חלקו וכתבו שהוקשו תשלומי בושת ופגם לקנס הלכך גם הם לעצמה.

## דפים לח — לט

סו. א. בא עליה ומתה — האם משלם קנס? האם יש 'בגר' בקבר?  
ב. בא עליה ונתארסה, בא עליה ונישאת, בא עליה ובגרה — מהו?

א. בא עליה ומתה (קודם העמדה בדין. רמב"ם; ריטב"א ועוד) — לדברי אב"י פטור. (ונתן... לאבי הנערך — ולא לאבי מתה). לרביא — לפי לשון אחת היה פשוט לו שהוא חייב אלא שנסתפק אם מתה בנערוהה עד שלא עמדה בדין והגיע זמן בגרותה בקבר — האם נחשב בגר ופקעה זכות האב, אם לאו. ולפי מר בר רב אשי

נסתפק רבא האם מיתה עצמה עושה בגרות ומפקעת החיוב לאב או אינה עושה בגרות וחיוב. ועלה ב'תיקו'.

א. לפי הצד שיש בגר בקבר — לדברי ר"י (עפ"י הגמרא להלן מ:): אין אדם מוריש קנס הלכך אין חייב לשלם ליורשה אלא בושת ופגם אבל קנס פטור. ולדברי ר"י הלבן יכול להוריש קנס וחיוב לשלם הקנס ליורשה, כגון אביה. (וכן יש אומרים בדעת הרמב"ם — ע' זכר יצחק ח"ב כט, מנחת שלמה ח"א פה, ועוד).

ב. הרמב"ם (נערה א, טו) פסק כאביי שבא עליה ומתה פטור. ודוקא קנס, אבל בושת ופגם חייב. ג. יש לומר שדין זה נאמר רק כשהקנס מגיע לאב, אבל בכגון יתומה שקנסה לעצמה, אף אם מתה חייב. (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי — נערה א, טו).

ב. בא עליה ונתארכה — אביי אמר לרבא שחיוב קנס לאביה, מפני שאינה יוצאת מרשות האב באירוסין. אבל בא עליה ונישאת או בגרה — קנסה לעצמה, שהרי יצאה מרשות אביה. ודוקא כשלא עמדו בדין קודם שנישאת או בגרה, אבל עמדה בדין ותבעה ואח"כ בגרה או נישאת — הרי הן של אב. (רי"ף רמב"ם ורא"ש, עפ"י משנה מא:).

## דף לט

דין שלש נשים משמשות במוך, ואפשרות עיבור ולידה בקטנה ונערה — נתבאר ביבמות יב.

סח. א. מה בין אונס למפתה ומה המשותף בשניהם?

ב. באלו מקרים אין האונס רשאי לקיים את אנוסתו עמו אלא חייב לגרשה?

ג. אנוסה שנישאת לאונס — האם יש לה כתובה אם גירשה או מת?

א. המפתה נותן שלשה דברים; בושת פגם וקנס (כפי שדרשו מן המקראות — להלן מ:). מוסיף עליו האונס שנותן את הצער, [אבל מפותה אין לה צער כל כך. רבה בר אבוה]. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: האונס אינו משלם את הצער מפני שסופה להצטרף תחת בעלה. (משמע מהמשנה להלן (רפ"ד וברש"י) שדמי הצער שייכים לאב. ואולם יש גירסה בדברי הראב"ד (בהשגות — הל' נערה בתולה ב, יג) שהצער שלה כבשאר חבלות. (ע"ש בכסף משנה). האונס נותן מיד, והמפתה אינו נותן את הקנס אלא לכשלא יכנס. ואולם בושת ופגם נותן גם המפתה מיד, בין יכנס בין לא יכנס.

האונס חייב לשאתה, אפילו היא חוגרת, סומא או מוכה שחין. משא"כ המפתה.

א. חיוב נישואין למאנס, כתב הרדב"ז (ח"א יט; ומובא בפתחי תשובה), אינו בגדר קנס אלא מצות עשה. ולפי זה אין הודאה פוטרת, ואף בזמן הזה מצווה לשאתה לאשה. וכמו שכתב בספר החינוך (תקנו. וכן משמע בשו"ת מהרי"ק סוס"י קכט). וכן נקטו כמה פוסקים, כהרדב"ז. (ע' תשב"ץ ח"ב יא רעג; מהרש"ל בסוף הפרק; שו"ת אחיעזר ח"ג פב; אפיקי ים ח"ב מב, ב).

ב. משמע מלשונות הגמרא שאם אין האשה מתנגדת ולא אכפת לה אם ישאנה אם לאו, מחויב לישאנה, שאין המצוה רק בשבילה אלא הוא מצד עצמו מחויב בדבר, [אלא שביכלתה לעכב כשאומרת איני רוצה]. ולפי זה מובן פסקו של הרדב"ז (ח"א סח) שאם אסר הנאתה עליו — אין חל הנדר. ואולם בתוס' (במכות טז.) מבואר שהנדר חל. (עפ"י אבני נזר יו"ד רצד. ובלשון הרשב"א (בתשובה יח) נראה שהמצוה אינה אלא משום הנאתה, ולפי"ז לכאורה לא חל הנדר).

ג. דעת המנחת-חינוך (סא, ב; תקנה, יב) שמצות 'ולו תהיה לאשה' מתקיימת רק כשנושאה, אבל

חולק על הדעות האמורות, שאפשר כוונתו שאין להראות לו גילויי אהבה ככל ישראל. ולעולם את הטוב שבו מצוה לאהוב] וע"ע בענין שנאת הרשע והאפיקורס, במובא בפסחים ק"ג — חוברת קכג).

**לפי שמצינו למומתים בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להן... יכול אף בידי אדם כן... ואין לי אלא מיתות חמורות...** — פירש הפני-יהושע: לא באו ללמוד במה-מצינו מיתה בידי אדם מיתה בידי שמים, שאין ללמוד זה מזה (וכמו שתמהו התוס'), אלא גילוי מלתא בעלמא הוא, שמצינו ששייך חיוב ממון הניתן ליורשים בשביל אדם שנהרג ואף במקום ששייכת מיתה בידי שמים על בעלי השור הנהרג, ואם כן כיון שהוצרך הכתוב לא תקחו כפר לנפש רצח להוציא מסברא זו ברצח, יש מקום להעמיד הכתוב הזה באופן שאין לו כפרה בשגגה, אבל לא במיתה קלה שניתנה שגגתה לכפרה — לכך צריך לימוד מיוחד שאין לו פטור על ידי ממון.

ע' בספר מנחת שלמה (ח"א ז) שהאריך להוכיח שלפי האמת אין חיוב בפועל של מיתה בידי שמים למי שהרג שורו אדם, אלא התורה המירה ועקרה את ענשו מיתה לממון. והעיר על זה מסוגיתנו (ומשאר מקומות), שלפי ההנחה האמורה אין מובן כיצד היה אפשר ללמוד פדיון בממון למיתה בידי אדם, הלא כאן התורה היא שהחליפה ועקרה עונש מיתה, וכיצד נוכל לומר כן מעצמנו גם על מומתים בידי אדם. וצדד שאכן אילו היינו אומרים ששייכת כפרה גם בחייבי מיתה, היינו מפרשים כפשוטו, שהכופר שאמרה תורה אינו אלא פדיון, ועיקר חיובו הוא מיתה. רק לפי האמת שאין פדיון במיתה, הרי אנו מפרשים גם שם שעונש מיתה נעקר מכל וכל.

ולפי זה יש לישב קושית הגרעק"א שלא מצינו כופר אלא בשור שהרג ולא בשאר מיתות בידי שמים, ע"ש. אך להנ"ל יש לומר שלפי הסלקא-דעתין אכן היה זה גילוי לכל חייבי מיתות שייפטרו בממון, ורק לפי האמת שאין כאן פדיון אלא עקירת העונש, לא נאמר דין זה אלא בשור שהרג).

## דף לח

**נערה שנתארסה ונתגרשה...** — ע' בספר משך חכמה (תצא. כב, כח) באור רחב במחלוקת רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי.

**אמר לך רבי עקיבא האי לא ארשה מיבעי ליה לכדתניא...** — יש לדקדק מה מביא ראייה מהברייתא לתנא דמתניתין, והלא לתנא דמתני' ממעט רבי עקיבא מאשר לא ארשה שקנסה לעצמה, ואם כן הכתוב אינו מיותר לדרשה [ואמנם יתכן שלמד גזרה שוה אעפ"י שהכתוב אינו מופנה, כי אין להשיב, כדברי רש"י (בע"ב ד"ה לא אתיא), אך מכל מקום הוצרך הכתוב לפשוטו], ואם כן עדיין יש להקשות מדוע לא נמעטנה מקנס לגמרי, כמו בוגרת ובעולה.

ויש לומר שכוונת הגמרא לומר כשם שלתנא דברייתא על כרחך יש חילוק בין בעולה ובוגרת לנתארסה ונתגרשה, משום שזו לא נשתנה גופה, כך מאותו הטעם עצמו יש לומר שרבי עקיבא דמתניתין אינו ממעט נתארסה ונתגרשה לגמרי מקנס אלא רק שאין קנסה לאביה. (עפ"י קרני ראם. וע"ע בתורא"ש).

**מאי חזית דאשר לא ארשה לגזרה שוה ובתולה למעוטי בעולה, אימא בתולה לגזירה שוה...** — אף על פי שאין אדם דן גזרה שוה אם לא קיבלה מרבו — זהו כשלא קיבלה כלל, אבל רוב הגזרות-שוות שבתלמוד היו מקובלים שיש לדון כאן גזרה שוה אלא שלא היו מקובלים המלים של הג"ש. [ולכן צריך הפנאה מצד אחד או משני צדדים, שלא כגזרה-שוה שגם המלים מקובלות, אין צריך הפנאה]. (עפ"י ריטב"א כאן ובב"מ מא:).

**(ע"ב)** 'מלתא דפשיטא ליה לאביי מיבעיא ליה לרבא... מיתה עושה בגרות או אין עושה בגרות' — לכאורה הם שני דינים נפרדים; רבא מסתפק שמא המיתה עושה בגרות כלומר מפקעת אותה מרשות האב, ולפי זה אף מבושת ופגם נפקעת זכותו. ואילו לאביי אין כאן דין הפקעה מרשותו אלא פטור מקנס מגזרת הכתוב לאבי הנערה ולא לאבי מתה. תדע, שאילו היה זה הפקעה מהאב גרידא, היה בדין שהיא תזכה בקנס, [וכדתנן לקמן, לא הספיקה לעמוד בדין עד שבגרה — הרי הן של עצמה], ומכך שפטר אביי לגמרי מוכח שאין זה מדין הפקעה רק גזרת הכתוב לפטור מקנס. וזהו שכתב הרמב"ם שרק מקנס נפטר ולא מבושת ופגם, כי כאמור אין כאן הפקעה מרשותו אלא גזרת הכתוב בדין קנס. ולפי זה יש להבין מהו שאמרו 'מלתא דפשיטא לאביי מיבעיא לרבא', הלא הם שני דינים נפרדים. ועוד יש להקשות, מדוע לא הביא הרמב"ם ספקו של רבא להלכה, דנפקא מינה לבושת ופגם, שאם מיתה עושה בגרות הרי נפטר גם מבושת ופגם מליתן לאב, ואילו מצד דינו של אביי לא נפטר מבושת ופגם. ונראה שדינו של אביי 'ולא לאבי מתה' נאמר רק בקנס של אביה, אבל בכגון יתומה שקנסה לעצמה, לא נתמעט כשמתה, [אם משום שיסוד הדין הוא רק ביטול זכיית האב (אף כי אינו הפקעה מרשותו כאמור), ואף אם היא גזרת הכתוב לפטור מקנס, י"ל שלא נאמר אלא לגבי האב, וכדרשת הכתוב ד'לאבי הנערה']. נמצא אם כן שאם ננקוט מיתה עושה בגרות הרי מעיקרא לא שייך כלל דין זה, שהרי כל עיקרו של דין זה אינו אלא ביטול זכיית האב, ומשמתה הלא כבר יצאה מרשותו. וזהו שאמרה הגמרא, שלאביי פשוט לו שמיתה אין עושה בגרות, שלא כרבא שמסתפק בזה, שהרי אם עושה בגרות אין מקום כלל לדינו של אביי. ומובנת השמטת הרמב"ם ספקו של רבא, כי כיון שפסק בא עליה ומתה פטור, הרי נכלל בזה ממילא שאין מיתה עושה בגרות והריהי ברשות אביה, וממילא חייב ליתן בושת ופגם.

(עפ"י חדושי הגר"ח הלוי — נערה בתולה א, טו.)

ובמקום אחר (הל' נחלות) יישוב הגר"ח דברי הרמב"ם בדרך אחרת, שאין נפקא מינה בספקו של רבא לענין בושת ופגם, כי רק לענין קנס שאין אדם מורישו לבניו יש מקום להסתפק שמא יש בגר בקבר או מיתה עושה בגרות ואין האב זוכה בזה, כיון שאינו בירושה, משא"כ בושת ופגם ודאי חייב. וכיון שהרמב"ם פסק כאביי שאין חיוב קנס במתה, שוב ממילא אין נפקותא כלל בספקו של רבא אם מיתה עושה בגרות. ע"ש.

בספר אבי עזרי (קמא. נערה ב, טז) הקשה לפי זה מדוע פסק הרמב"ם כאביי דלא כרבא, והלא הראשונים כתבו הטעם לפסוק כאן כאביי, כי אין לעזוב ודאו של אביי מפני ספקו של רבא, אבל לפירוש הגר"ח הלא אביי ורבא נחלקו ביסוד הדין אם יש כאן פטור מיוחד במתה אם לאו, ובזה היה לנו לפסוק כרבא. ופירש שם באופן אחר, שבעצם בבא עליה ומתה פטור אף מבושת ופגם, כי מיתה עושה בגרות ומפקעת מרשות האב (והוא הוא ספקו של רבא, ולאביי פשוט לו דין זה), רק מאחר והבת מתה, ממילא חיוב בושת ופגם עובר לאב מתורת ירושה, משא"כ קנס שאין אדם מורישו. (וכבר העירו שהרמב"ם לא הביא דין זה שאין אדם מוריש קנס לבניו. ויש אומרים בדעת הרמב"ם שסובר כר"י הלבן שמוריש. ע' זכר יצחק ח"ב כט; מנחת שלמה ח"א פה, ועוד.)

וע' באריכות בכל הענין בספר מנחת שלמה ח"א פה. וע"ע בית ישי נח, ב.

\*

### דרוש האלשיך הקדוש

כי יפתה איש הוא היצר הרע. בתולה — היא נפש האדם, להחטיאה. ועדין לא ארשה — כי לא החלה להתחבר בו, כי לא חטאה עדין. ועם כל זה ושכב עמה — שהטיל בה זוהמת טומאת עבירה, והחטיאה פעם אחת. והנה עבירה זו מהר ימהרנה לו — ליצר הרע, לאשה — לשכב אצלו להיות עמו תמיד. כי כח הטומאה שנעשה באותו החטא, ישוב לטמאו בקבע, כי עבירה

גוררת עבירה. וזהו כפילות הלשון מהר ימהרנה — שתי עבירות אחרות, וזה יהיה במהירות (כנרמז במילה 'מהר' — חסר ו').

ומה תקנתו? הלא היא אם מאן — האדם הזה לחטוא שנית, כי ישים מצחו נחושה לעומת יצרו. אז, בשכר זאת שבא ליטרה ולכבוש את יצרו, גם ימאן אביה — הוא יתברך, לתתה לו — כי גם הוא יתב' יעביר טומאת החטא ההוא מן העולם, כי 'מעביר ראשון ראשון', ויעזרנה לבלתי תחטא עוד. ולא זו בלבד, אף לא יחשבנה בשובה מחטאה גרועה מיתר הנפשות שלא חטאו מעולם, כי אם כסף וחשק יהיה לו יתב' ישקל בד בבד, כמהר שנותן הוא יתב' לבלתלות — הם הנפשות שלא טעמו טעם חטא. כן ישיב לה הוא יתב' בשובה מהראשון. (תורת משה' — משפטים)

## דף לט

'זחכמים אומרים אחת זו ואחת זו משמשת כדרכה והולכת ומן השמים ירחמו משום שנאמר שמר פתאים ה" — פירוש, בדבר שהוא מנהג דרך ארץ ודרך הטבע הוא, אין לחוש חששות רחוקים ואין זה נידון כמכניס עצמו לסכנה אלא יכול לתלות ברחמי שמים. (עפ"י אחרונים. וע' קובץ שעורים אות קלו). וכתבו הרבה פוסקים שלא אסרו חכמים אלא בשלש נשים, מפני שעל פי רוב אינן מתעברות, ויש להן לתלות שמן השמים ירחמו, אבל אשה שנשקפת לה סכנה אם תתעבר ותוליד, וחשש הסכנה ברור — מותר. [לרש"י, בנתינת מוך קודם תשמיש. ולרבנו תם (עתוס' יבמות יב): — דוקא לאחר תשמיש]. ויש שפקפקו לאסור (ע' בשו"ת רעק"א עא. ואולם בסי' עב התיר לאחר תשמיש. וע' בספר אור לציון (יבמות) שצדד בדבר ולא הכריע).

ויש מן הפוסקים שהקלו לסמוך על שיטת רש"י (ועוד ראשונים), להניח מוך קודם תשמיש. (כן פסק מהרש"ל. וכן בשו"ת חמדת שלמה (מו). ובשו"ת תורת חסד (אה"ע מא-מד) ובשו"ת צמח צדק (פט). וכן התירו בשו"ת אמרי יוסף (ח"א קלא) ובשו"ת מהרש"ם (ח"א נח). וכן הורה בשו"ת אחיעזר (ח"א כג וח"ג כד, ה). וצדד לומר שאף רבנו תם לא אסר אלא בשלש נשים, אבל כשיש חשש סכנה ידוע, מודה רבנו תם שמותר אף קודם תשמיש. [ושם (בח"ג) התיר אף בהלבשת כיס על האיש, וכן הביא מהגר"א קלאצקי בספרו דבר אליהו, ואולם שאר הפוסקים האחרונים אינם מורים התר באופן זה. ע' שו"ת מהרש"ם ח"ג במפתחות לאה"ע רסה; דובב מישרים ח"א כ; אורח משפט — מילואים עמ' רנב. וע"ע אגרות משה ח"א סוס"י סג, ועוד]. וכן פסק חזון איש (אה"ע לו), להתיר שימת מוך קודם תשמיש במקום ספק סכנה. וכן העלה בשו"ת דובב מישרים (ח"א כ). וכן הורה באגרות משה אה"ע ח"א סג-סה. וע"ש בח"ד סז-עד כמה פרטים מעשיים, וכן בשו"ת שבט הלוי ח"ג קעז קעט).

ויש שאינם מתירים אלא לאחר תשמיש. (עפ"י שו"ת רעק"א עא-עב ע"ש ושו"ת חתם סופר קעב [כן נקטו בדבריהם כמה מהאחרונים. ואולם בחזו"א (לו) כתב שלא דן הגרעק"א במקום סכנה אלא ביולדת בצער]. וכן פסק הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב פח [ופירש שם אף בדעת רש"י שאין התר קודם תשמיש], וכן פסק בשו"ת אבני נזר אה"ע פא. וכן חכך בדבר הגרא"ה קוק. ע' שו"ת עזרת כהן לד; אורח משפט — השמטות ומילואים עמ' רנה-רנב. ואולם בתשובות אחרות נטה להתיר (ע' עזרת כהן לה-לו) בנתינת מוך קודם תשמיש באשה שעברה ניתוח וכד' וסכנה לה להתעבר).

'וכי תימא דאי עברא כשהיא נערה ואולידה כשהיא נערה, ובשיתא ירחי מי קא ילדה והאמר שמואל אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים... — לפי דברי הרמב"ם (אישות ב, ט ובמ"מ) נראה שקטנה יכולה להתעבר, ובשעה שיוולדת הרי הבנים מהוים סימני גדלות [כדברי רב ספרא (ביבמות יב) 'בנים הרי הם כסימנים']. והרי לפי זה אתה מוצא בגר בקבר ובן יורש, כגון שהתעברה בטרם מלאו לה י"ב שנים וילדה כשהיא נערה, ומתה. [ואכן הנמוקי-יוסף (ביבמות יב) הוכיח מסוגיתנו שבנים הרי הם